

The article reveals investigation methodology of history of eparchy main activity constituents, namely history of establishment, development, integral parts of eparchy transformations – parishes, monasteries, parish communities, brotherhoods, catechetical processes, monastery religious and social institutions etc.

Key words: investigation, methodology, eparchy, parish, monastery, temple.

5.2. *Тарас ДІДУХ. Становище католицьких конфесій в Україні у 1953–1964 рр.: історіографічний огляд проблеми*

З часу приєднання Західних областей України до складу СРСР пройшли значні зміни у суспільно-політичному і духовному житті населення. У результаті атеїстичної та антирелігійної політики Радянської держави відбулася офіційна ліквідація Греко-Католицької Церкви (ГКЦ) та здійснювалися утиски Римо-Католицької Церкви (РКЦ). Попри переслідування з боку влади віруючі начолі з духовенством продовжували сповідувати свої релігійні переконання упродовж усього радянського періоду. Після здобуття Україною незалежності зріс науковий інтерес у дослідників до становища католицьких конфесій в УРСР. У зв'язку з цим **залишається актуальним узагальнений аналіз** та систематизація вітчизняних історіографічних праць з проблеми нашого дослідження.

Наукова новизна статті полягає у тому, що у ній проаналізовано праці українських науковців, які досліджували становище РКЦ і ГКЦ в період 1953–1964 рр. **Об'єктом дослідження** виступають праці, в яких аналізуються взаємовідносини Радянської влади з католицькими конфесіями на території Західних областей України упродовж 1953–1964 років. **Предмет дослідження** – державно-церковні відносини в УРСР зазначеного періоду на прикладі РКЦ і ГКЦ у вітчизняній історіографії.

Мета наукової праці – комплексне висвітлення і аналіз становища католицьких конфесій у радянський період в сучасній українській історіографії. Основними завданнями дослідження є з'ясування стану наукового вивчення проблеми та проведення систематизації джерел і літератури, у яких висвітлено політику радянської влади щодо католицьких конфесій в УРСР.

Після розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності України значну увагу науковців привернули дослідження державно-церковних відносин в СРСР. Цьому процесу сприяла зміна методології дослідження проблеми та усунення ідеологічних стереотипів у ставленні щодо релігії. Значну роль також відіграла переоцінка усталених поглядів на місце держави у церковно-релігійному житті, чому сприяло розкриття таємних архівних документів, які дали змогу науковцям об'єктивно вивчити особливості державно-церковних відносин в СРСР у цілому й католицьких конфесій зокрема.

Проаналізувавши праці вітчизняних науковців, автор публікації виокремив **три групи джерел з проблеми дослідження**: перша –

узагальнюючі праці, в яких досліджено становище католицьких конфесій і політика радянської влади щодо них; друга – праці з історії РКЦ; третя – спеціальні праці, в яких досліджується становище ГКЦ у радянський період.

З числа узагальнюючих праць окрему групу займають дослідження взаємовідносин між державою і релігійними конфесіями на території України в період керівництва країною М. Хрущова. Зокрема, важливими для дослідження становища католицьких конфесій цього періоду є монографії І. Андрухів, В. Войналовича, А. Моренчука і Я. Стоцького. В працях І. Андрухів значна увага приділена дослідженню державної політики радянської влади стосовно РКЦ і ГКЦ на теренах Прикарпаття і частково Галичини (Андрухів І. О., Кам'янський П. Є. Історія релігійного життя в Галичині та на Прикарпатті: історико-правовий аналіз. – Івано-Франківськ, 2006). У монографії «Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40-80-х роках ХХ століття» (Івано-Франківськ, 2006) І. Андрухів висвітлив регіональні особливості взаємовідносин органів радянської влади з католицькими конфесіями в 40–80-х роках ХХ ст. через призму політичного курсу радянського керівництва у сфері релігії. Розкрив та проаналізував жорсткі адміністративні методи та засоби, які використовувала влада для боротьби з католиками, у тому числі не лише за допомогою органів державної безпеки, а й змушуючи до цієї боротьби священнослужителів інших конфесій, що у підсумку призвело до значних конфесійних трансформацій в РКЦ і ГКЦ на Прикарпатті у досліджуваній період часу.

В історико-політологічній праці В. Войналовича «Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-1960 років: політологічний дискурс» (К., 2005) проведено ретельний аналіз державної політики щодо релігійних об'єднань на території України в повоєнний час та у період керівництва країною М. Хрущова. Автор ґрунтовно проаналізував радянську політичну модель державно-церковних відносин в контексті еволюції тоталітарного режиму і спроби влади створити на території СРСР «нову історичну спільноту», висвітлив особливості взаємовідносин між органами радянської влади і католицькими конфесіями та заходи, спрямовані на ліквідацію інституцій ГКЦ у контексті впроваджуваних Москвою денационалізаційних тенденцій і протистояння між Радянським Союзом й Ватиканом. Зокрема, на думку В. Войналовича, боротьба з католицькими конфесіями була важливою складовою політики «радянзації» західноукраїнських земель і сприяла посиленню впливу комуністичної ідеології на громадян.

У праці А. Моренчука «Церковно-релігійне життя в Україні 1953-1964 рр.: на матеріалах Західних областей України» (Луцьк, 2009) досліджуються релігійні процеси у західних областях України в період керівництва державою М. Хрущова. Основна увага в дослідженні

приділена висвітленню особливостей конфесійного життя на західноукраїнських землях в контексті загальносоюзної і республіканської політики радянської влади у сфері релігії. На основі значної джерельної бази автор розкрив діяльність релігійних громад і духовенства в умовах атеїстичної політики влади, проаналізував форми і методи втручання держави в духовне життя громадян. А. Моренчук відзначив, що причинами, які зумовили особливу конфесійну ситуацію в Західних областях України, були: високий рівень релігійності серед населення, значна підтримка ГКЦ з боку віруючих, що у свою чергу привело до того, що органи радянської влади підтримували РПЦ на противагу греко-католикам. Також дослідник розкрив особливості становища, у якому опинилася ГКЦ після її приєднання до РПЦ. Автор вказав, що підпільну церкву не відносили до заборонених тому, що формально на території СРСР вона припинила існування ще у 1946 р. і, відповідно, влада у переслідуванні греко-католиків використовувала інші прийоми та засоби, ніж до інших конфесій. Серед них важливе місце займала інкримінація духовенству і віруючим політичних злочинів, зокрема націоналізму.

У монографії Я. Стоцького «Держава і релігія в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944-1964 років» (К., 2000) ґрунтовно проаналізовано особливості конфесійного життя у Західних областях України (Львівській, Дрогобицькій, Тернопільській та Станіславській) в означених роках. Досліджуючи трансформації релігійних об'єднань, як офіційно діючих, так і нелегальних, автор значну увагу приділив розкриттю становища та змін у конфесійному житті ГКЦ і РКЦ в контексті репресивної політики радянської влади, спрямованої на поступове витіснення і ліквідацію католицьких конфесій в СРСР.

Важливе місце у дослідженні державно-церковних відносин займає Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди. Упродовж двадцяти років його співробітниками була проведена велика робота з дослідження державно-церковного життя в СРСР й опубліковано низку наукових праць, в яких значна увага приділялася вивченню становища католицьких конфесій у радянський період. З цих праць варто відзначити такі фундаментальні академічні видання за редакції професора А. Колодного як «Академічне релігієзнавство» (К., 2000) та десяти томне видання «Історія релігій в Україні» (К., 1996-2014). Особливої уваги заслуговує четвертий том «Історії релігії в Україні» – «Католицизм» за редакцією А. Колодного і П. Яроцького. У ньому ґрунтовно висвітлено історію католицизму на українських землях з X ст. до здобуття Україною незалежності у 1991 р. та комплексно досліджено етапи розвитку церковно-релігійного життя католицьких конфесій.

Особливості становища католицьких конфесій на території Західних областей України в контексті державно-церковної політики Радянської

влади і свободи совісті в СРСР упродовж 1953–1964 рр. у своїх працях досліджували Ю. Данилюк, О. Бажан, В. Баран, П. Бондарчук, Я. Грицак, Т. Дідух, В. Єленський, Л. Зашкільняк, П. Панченко, В. Пащенко та інші дослідники. Вказані автори у своїх роботах доводять, що проголошений в СРСР принцип відокремлення церкви від держави мав формальний характер. На їх думку, радянська влада проводила цілеспрямовану політику на витіснення з країни релігійних об'єднань в цілому і католицьких конфесій зокрема. Так, у спільній монографії О. Бажана і Ю. Данилюка «Випробування вірою. Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х–1980-ті рр.» (К., 2000)» на основі документів досліджено особливості релігійного дисидентства на території України в означений період. Важливе місце у праці займає аналіз боротьби віруючих католиків за власні громадянські права і можливість вільно сповідувати свої релігійні переконання. Автори розглянули і охарактеризували громадський рух за відновлення діяльності та офіційну легалізацію ГКЦ і його підтримку з боку демократичної громадськості Росії, міжнародних релігійних та правозахисних організацій і активну позицію Ватикану у вирішенні даної проблеми.

Другу групу джерел складають праці, у яких досліджуються відносини між органами радянської влади і Римо-католицькою конфесією на території УРСР. Необхідно відзначити, що в історичній науці проблема політики радянської влади щодо РКЦ у період керівництва країною М. С. Хрущова належить до малодосліджених. Так, історію та правове становище РКЦ на території України в 1953–1964 рр. досліджували: Андрухів, В. Байдич, Ю. Білоусов, В. Войналович, В. Гаюк, О. Гура, В. Осадчий, Я. Стоцький та інші. Вказані дослідники у своїх працях висвітлили особливості взаємин між римо-католиками і радянськими органами влади в досліджуваній період. Проаналізували заходи та методи, які застосовували радянські чиновники з метою обмеження діяльності РКЦ на території СРСР. Зокрема, у праці О. Калакури «Поляки в етнополітичних процесах на землях України в ХХ столітті» (К., 2007) проаналізовано зміни в конфесійній мережі РКЦ на території України внаслідок планомірної політики Радянської влади, яка мала на меті поступову асиміляцію та русифікацію громадян польської національності. Автор зауважив, що ключове місце у такій політиці радянського режиму щодо українців, поляків та громадян інших національностей відводилося боротьбі проти релігії, насамперед тих конфесій, які підтримували національні почуття неросіян.

Значний конкретно-історичний матеріал міститься у збірнику документів В. Сергійчука «У боротьбі за рідну віру римо-католики України були завжди несхитні» (К., 2001). У дослідженні науковець на основі архівних джерел висвітлив та проаналізував репресивну політику,

яку проводила радянська влада стосовно Римо-католицької конфесії на території України в 20–80 рр. ХХ ст.

Необхідно відзначити, що ставлення Радянської влади до РКЦ значною мірою визначалося її взаємовідносинами з Ватиканом та політикою, яку проводив Святий Престол щодо Радянського Союзу. У цьому контексті виділяємо узагальнюючу працю Е. Бистрицької, в якій ґрунтовно розглядаються особливості релігійної політики Радянської влади у сфері міжнародних відносин, зокрема Східної політики Ватикану (Бистрицька Е.В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР: 1878-1964 рр. – Тернопіль, 2009). Авторка з'ясувала основні етапи й тенденції розвитку дипломатичних відносин між Святим Престолом і Радянським Союзом в контексті еволюції Східної політики Ватикану від протистояння, яке набуло найбільшої гостроти у період понтифікату Пія XII (1939–1958 рр.), до нормалізації відносин та конструктивного діалогу між новим радянським керівництвом начолі з М. Хрущовим (1953–1964 рр.) і папою Іваном XXIII (1958–1963 рр.). Так, Е. Бистрицька відзначила, що покращенню відносин значною мірою сприяло встановлення прямих політичних контактів між керівництвом Радянського Союзу і Святого Престолу.

Окремі аспекти східноєвропейської політики Ватикану, зокрема стосовно СРСР, досліджували С. Горбач, Ю. Зубкова та інші дослідники. Так, С. Горбач відзначала, що з приходом до влади М. Хрущова (1953 р.) в СРСР розпочали пошук шляхів до порозуміння зі Святим Престолом. Підтвердженням цих спроб є запрошення у грудні 1955 р. в СРСР абата Редінга, який під час свого візиту мав зустріч з А. Мікояном – першим заступником Голови Ради Міністрів та членом Президії ЦК КПРС. На ній А. Мікоян продемонстрував готовність СРСР до конструктивного діалогу з Ватиканом. Проте події в Угорщині негативно вплинули на перспективи подальшого розвитку відносин між Радянським Союзом та Святим Престолом. Кризи, що виникли в середині комуністичних режимів, поклали край відкритості щодо «Римської церкви» (Горбач С. І. Східноєвропейська політика Ватикану та Радянський Союз (1954-1958) // Український історичний журнал. – 1999. - №5; Зубкова Ю. Міжнародні зв'язки і співробітництво Ватикану і США у 60-80 рр. ІХХ століття // Схід. – 1999. - №7).

Третю групу джерел складають праці, у яких розкрито становище Греко-католицької конфесії на території Західних областей України в 1953–1964 рр. у контексті державно-церковної політики Радянської влади. Зокрема, особливості підпільного становища та діяльності ГКЦ в радянський період висвітлили у наукових працях Е. Бистрицька, Б. Боцюрків, Б. Гудзяк, Т. Дідух, В. Жупник, М. Косів та інші.

З числа монографічних досліджень відзначимо працю В. Пащенко «Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття і до наших днів»

(Полтава, 2002), у якій на основі значної джерельної бази проаналізовано державну політику Радянської влади щодо ГКЦ в період її перебування у підпіллі. Автор розкрив методи та тактичні прийоми, які використовували радянські органи влади з метою протидії впливу «жатакомбної церкви» на віруючих; детально проаналізував характер репресій, які застосовувала влада проти найактивніших представників греко-католицького духовенства і мирян.

Становище греко-католиків на Тернопільщині у 1946–1989 рр. стало предметом спеціального дослідження Я. Стоцького «Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини 1946-1989 рр.» (Тернопіль, 2003). У своїй монографії автор прослідкував зміни у релігійному житті підпільної церкви на Тернопільщині в контексті атеїстичної політики Радянської держави та викликаних нею конфесійних трансформаціях.

У 2001 р. вийшов збірник документів «Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу» за редакцією В. Сергійчука, у якому дослідник опублікував раніше засекречені архівні документи органів державної безпеки, архівні фонди та матеріали місцевих органів влади. У документах автор розкрив особливості взаємин між радянськими органами влади і греко-католиками.

Інші науковці, серед них Р. Бойко, К. Будз, С. Гуркіна, С. Кияк, Л. Купчик, Ю. Кучабський, В. Марчук, Н. Мизак та П. Шкраб'юк у своїх працях акцентують увагу на дослідженні підпільного життя і діяльності греко-католицького духовенства (Кияк С.Р. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи. – Івано-Франківськ, 2006; Купчик Л.С. Третій удар: долі галицьких отців-деканів. – Львів, 2001; Марчук В.В. Українська Греко-Католицька Церква. Історичний нарис. – Івано-Франківськ, 2001; Шкраб'юк П.В. Монаший чин Отців Василіян в національному житті України. – Львів, 2005 та інші). Окрім названих авторів, підпільну діяльність греко-католицьких ієрархів висвітлили у своїх процах І. Бойко, С. Дмитрух, Н. Мизак, о. І. Цар та інші.

Важливе місце у дослідженнях науковців займають праці, присвячені особистості митрополита Й. Сліпого. Зокрема його релігійну та суспільно-політичну діяльність розглянули у своїх працях Л. Бабенко, М. Бендик, Е. Бистрицька, О. Гринів, В. Ленцик, М. Марусин, О. Мишанич, М. Рудницька, Н. Сердюк, С. Штука та інші (Див.: Бендик М.П. Помісність Української Греко-Католицької Церкви та її бачення Патріархом Йосифом Сліпим. – Львів, 1996; Гринів О.І. Йосиф Сліпий як історик, філософ і педагог. – Львів, 2012; Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви: митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий. – Львів, 2010; Марусин М. Митрополит Йосиф Сліпий: нарис життя, подвигів і страждань. – Брюсель, 1972 та ін.).

Таким чином, після здобуття Україною незалежності дослідження державно-церковних відносин радянського періоду стали важливою складовою сучасної вітчизняної історичної науки. Зважаючи на тему нашої роботи, у публікації ми означили лише ті праці, в яких дослідники приділили увагу з'ясуванню політики Радянської влади щодо Римо-Католицької і Греко-Католицької Церков у 1953–1964 рр. Аналіз наукових праць, у яких висвітлена проблема державної політики радянської влади щодо католицьких конфесій в цілому, дозволив нам умовно поділити висвітлені праці на три групи. До першої групи належать узагальнюючі праці, в яких досліджується становище католицьких конфесій у контексті державно-церковної політики Радянської влади. До другої групи – праці, в яких висвітлено історію та правове становище РКЦ у досліджуваній період. Третю групу склали спеціальні праці, в яких досліджується становище ГКЦ у радянський період. Отже, систематизація наукових праць вітчизняних дослідників доводить, що науковці значну увагу приділяють дослідженню становища католицьких конфесій у радянський період, аналізують особливості взаємовідносин РКЦ і ГКЦ з атеїстичною владою та їх наслідки для релігійного життя католиків.

А н о т а ц і ї

У статті **Дідуха Т. Г. –«Становище католицьких конфесій в Україні у 1953–1964 рр.: історіографічний огляд проблеми»** виокремлено і названо праці вітчизняних дослідників з історії католицьких конфесій в Україні. Основна увага приділена аналізу історіографічних робіт, у яких висвітлюється становище Римо-католицької і Греко-католицької церков на території західних областей України упродовж 1953–1964 рр.

Ключові слова: історіографічний огляд, державно-церковні відносини, Римо-католицька церква, Греко-католицька церква, конфесія.

In the article of **Diduh T. H. –«The position of the Catholic denominations in Ukraine in 1953–1964 gg: historiographical review of the problem»** analyzed the works of domestic researchers on the history of Catholic denominations in Ukraine. Focuses on the analysis of historiographical works, which cover the position of the Roman Catholic and Greek Catholic churches in the area of the western regions of Ukraine for 1953–1964 years.

Keywords: historiographical review, state-church relations, the Roman Catholic Church, Greek Catholic Church, confession.

5.3. Павло ПАВЛЕНКО. «Русский мир» 2014 року: від «любові» Патріарха Кирила до агресії Путіна.

Сучасна Росія збирає свої «исконно русские земли» під виглядом «русского мира», перетягуючи історично під себе «Древнюю Русь», тобто всі колишні руські землі, включаючи передусім і Київську Русь, без якої вся ота ідея про якусь «Древнюю Русь» просто нічого не варта. Ми не випадково вжилислово «якась», оскільки історія не знає держави під такою назвою.